

РОЗВИТОК ПИСЕМНОЇ МОВИ У ДІТЕЙ

Залізняк Алла Миколаївна

кандидат педагогічних наук, доцент.

Уманський державний педагогічний університет

імені Павла Тичини

Постановка проблеми. Мовленнєва підготовка охоплює увесь період перебування дітей в дошкільних навчальних закладах і обумовлена програмами з розвитку мовлення та навчання дітей рідної мови. Правильне писемне мовлення – запорука успішного навчання загалом і розвитку мовлення, зокрема. Тому важливо насамперед сформулювати в дитини активну позицію щодо цієї діяльності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Роль навчання у засвоєнні дитиною рідної мови підкреслювали К.Ушинський, Є. Тихєєва, О. Усова, Л. Пенсьєвська та інші.

Визначення основних компонентів підготовки дітей до школи впродовж перебування дитини в дошкільному навчальному закладі окреслено у працях В. Логінова, Г. Петроченко, О. Усової, В. Нечаєвої, Л. Артемової, Е. Вільчковського, З. Борисової, Н. Ветлугіної, Р. Зініч та інших.

Значний внесок у вивченні проблеми підготовки старшого дошкільника до писемного мовлення стали праці Л. Артемової, А. Богущ, З. Борисової, Р. Буре, Р. Жуковської, В. Логінової, В. Нечаєвої та інших.

Окремі аспекти вищезгаданої проблеми висвітлено у працях О. Запорожця, Е. Ельконіна, Г. Леушиної, Г. Люблінської, Ф. Сохіна, Л. Журової, Г. Ляміної та інших.

Метою даної статті є розкриття писемного мовлення у дошкільників.

Виклад основного матеріалу. Мовлення – це діяльність спілкування, що виражається через мову. Підготовка дитини до опанування писемного мовлення охоплює усі періоди дошкільного дитинства.

Перш за все з'ясуємо зміст таких понять, як „підготовка” та „мовленнєва підготовка”, „

У великому тлумачному словнику сучасної української мови поняття „підготовка” розглядається, як дія за значенням підготувати; запас знань, навичок, досвід і т. і., набутий у процесі навчання, практичної діяльності [3, с. 767]. Результатом підготовки є готовність, що трактується у вищевказаному словнику у двох значеннях, „як стан готового і бажання зробити що-небудь” [3, с. 194]. Готовність є важливою умовою успішного виконання будь-якої діяльності. Обумовлено це складністю і багатогранністю навчально-виховного процесу. У визначенні поняття готовності дослідники йдуть різними шляхами: одні акцентують увагу на його структурних складових, інші – на його сутності. У науковій літературі існує декілька підходів у визначенні структурних складових готовності: готовність як сукупність знань, умінь, навичок (Н. Кузьміна, Л. Кондрашова, В. Моляко, В. Сластьонін, О. Щербаков); готовність як функціональний стан (Н. Букіна, Ф. Генів, А. Ковальов, Л. Лавров, М. Левітов, А. Ліненко); готовність як складне особистісне утворення (М. Дяченко, Л. Кандибович, Ю. Гільбух); готовність як синтез властивостей особистості (В. Крутецький). Отже, зазначений термін збагачує поняття „підготовка”.

Поняття „мовленнєва підготовка” у лінгвістичному енциклопедичному словнику трактується у двох значеннях:

- 1) загально мовленнєва підготовка – розвиток навичок усного мовлення, навичок використання одиниць мови для мислення, спілкування;
- 2) спеціальна мовна (мовленнєва) підготовка – пропедевтика вивчення мови, початкове усвідомлення її знакової системи, формування основ спеціальних умінь у галузі читання, письма, аналіз мовних явищ [6].

Читання є складною аналітико-синтетичною діяльністю. За визначенням Д.Ельконіна читання є відтворення звукової форми слова на основі його графічного позначення.

Сучасна дослідниця І.Карабаєва зазначає, що являє собою читання та письмо в дошкіллі. На її думку, читання дошкільняти – це вміння сприймати, озвучувати й розуміти тексти, написані друкованими літерами. Письмо дошкільняти – це перехід від ігрового відтворення форм до використання графічних знаків (букв) як елементів мови. Вона звертає увагу на те, що читання і письмо відіграють велике значення у психічному розвитку дитини, оскільки перед нею розкривають нові форми спілкування з людьми, що її оточують. Також авторка зазначає, що формування психологічних передумов до оволодіння старшими дошкільниками писемною мовою розпочинається з ознайомлення з літерою. Літера – один з початкових знаків грамоти, писемності, із літер будуються склади, слова. Це комплексний подразник, який включає форму, величину, просторове відношення знака чи його елемента, кількість подібних елементів. Основа подразника – звук. Зі звуками мови (фонемами) діти ознайомлюються на попередніх етапах навчання. Літери – знаки для писемного позначення звуків мови [4].

Богуш А. розглядає поняття „мовленнєва підготовка” як „оволодіння практичними мовленнєвими навичками, вдосконалення комунікативних форм і функцій дійсності, формування її усвідомлення” [1].

Проблеми розвитку писемної мови у дітей здавна привертали увагу психологів і педагогів. Так, відомий психолог Д. Ельконін зазначав, що у дошкільному віці перебудова рухів і дій дитини полягає у тому, що вони починають практично виконуватися, контролюватись і регулюватись самою дитиною на основі уявлення про майбутню дію та умови її здійснення.

Задля опанування писемним мовленням, як зазначає сучасна дослідниця І.Карабаєва, у дітей старшого дошкільного віку слід сформувати: інтерес до друкованого слова та розуміння старшим дошкільником його значення; цілісне сприймання на слух друкованого тексту, розуміння його змісту та емоційне ставлення до подій, що про них ідеться; вміння виділяти з мовного потоку речення, у реченнях розрізняти слова, у словах – склади та звуки [4].

Зазначимо, що упродовж дошкільного віку зростає роль слова у формуванні рухових навичок. Це підвищує ефективність рухового навчання, навички набувають усвідомленого й узагальненого характеру, легко переносяться в нові умови, знижується кількість помилок, зменшується час, необхідний на засвоєння нових навичок, що сприяє формуванню у дітей старшого дошкільного віку складніших рухових навичок.

В основі оволодіння письмом лежать рухові навички. Фізіологічною основою навичок є вчення І.П.Павлова про утворення тимчасових нервових зв'язків у корі головного мозку. У центральній нервовій системі є два відділи: відділ прямого проведення нервового струму, що забезпечує постійний зв'язок, і відділ, який забезпечує тимчасові зв'язки. Оволодіння руховими навичками, зокрема графічними, і є утворення тимчасових нервових зв'язків у корі головного мозку дитини. Розвиток рухів і формування рухових навичок залежить як від дозрівання нервово-м'язового апарату дитини, так і від змісту й будови діяльності на певному віковому етапі. За даними фізіології, нервова система і нервово-м'язовий апарат дитини 6 років вже сформовані, як у дорослої людини. Після 5-6 років в дітей в корі головного мозку, згідно закону утворення умовних рефлексів, утворюються умовно-рефлекторні функції читання і письма. У психічному розвитку дитини рухи руки мають особливе значення, вони починають розвиватися досить рано. Вже у переддошкільному віці дитина легко маніпулює предметами та іграшками, хоча рука її ще недостатньо рухома, рухи некоординовані, неточні. У дошкільному віці діяльність дитини урізноманітнюється, вдосконалюються рухи руки, пов'язані з використанням інструментів і знарядь праці (ножиці, молоток, пензлик, олівець). Дошкільний вік вважається „специфічною” орієнтовною стадією, під час якої дошкільник ознайомлюється з графічними рухами й формами. Виокремлюють три групи навичок письма:

- 1) технічні – це вміння правильно користуватися письмовим приладдям, координувати рухи руки, дотримуватися гігієнічних правил;

2) графічні – це вміння зображати окремі літери та слова (правильний нахил, розмір, розташування літер на лінійці);

3) орфографічні – це вміння правильно визначати звуковий і буквенний склад слів [2, с. 695].

Сучасна дослідниця Н. Кравець вважає, що підготовку дитини до письма варто починати саме з формування технічних навичок. Ми погоджуємось з думкою Н. Кравець щодо важливості привчання дитини до таких гігієнічних правил під час письма:

1) зошит доцільно розміщувати напроти осі тіла під кутом 60-70 градусів;
2) відстань від очей до зошита має бути не менше ніж, 30-35 см;
3) голову тримати прямо (не нахиляючи в жоден бік);
4) руки повинні лежати на поверхні стола (лікті можуть виступати за край стола);

5) ліва рука має підтримувати зошит і рухати його вгору в міру заповнення рядків;

6) ноги слід зігнути під прямим кутом. Неприпустимо випрямляти їх уперед під столом, загинати під стілець чи сидати на одну з них, бо від цього втрачається точка опори, і дитина лягає грудьми на стіл [5].

Окрім цього, дітей необхідно посадити так, щоб стіл і стілець відповідали їхньому зростові. Відстань від грудей дитини до краю стола має дорівнювати ширині долоні, тобто 3-4 см. Джерело світла повинно бути зліва.

Відомий фахівець у галузі дошкільного виховання, зокрема дошкільної лігводидактики А.Богуш підкреслює, що технічні навички письма мають свою специфіку та свої труднощі. Разом з тим не менш складні й графічні навички. Задля сформованості графічної навички у дитини ми маємо утворити в неї асоціації між тим, що вона чує, говорить, та що відтворює (звуком, складом, словом). Богуш А. звертає увагу, що в оволодінні навичкою письма, як і будь-якою іншою руховою навичкою, важливого значення набувають підготовчі вправи, мета яких полягає у підготовці руки дитини до письма, формуванні рухового стереотипу, допомозі дитині позбутися тих труднощів, які

виникають на початкових етапах оволодіння навичками письма. Вона наголошує на тому, що корисними вправами для підготовки руки дитини до письма є декоративне малювання фарбами та олівцями на обмеженому просторі. Крім вправ, пропонує використовувати опис зорових і слухових диктантів, які допоможуть закріпити рухові навички, сформовані на заняттях та проводити їх в усіх вікових групах. Для дітей старшого дошкільного віку доцільно вводити спеціальні вправи, покликані підготувати руку до письма: навчити безвідривних рухів, проведення прямих і похилих, ламаних, вертикальних і горизонтальних ліній, орієнтування в зошиті. Значну увагу приділяє дидактичним іграм з дрібним дидактичним матеріалом (паличками, соломинками, кульками, втулками), що сприяють розвитку дрібним м'язам рук [2].

Досліджуючи вищезазначену проблему, сучасна дослідниця Н. Кравець вважає, що основним методом підготовки дошкільника до письма є гра. Вона пропонує використовувати різноманітні ігри: ігри-вправи, ігри-заняття. Особливого значення надає автодидактичним іграм зі спеціальними об'єктами, якими дитина маніпулює з мозаїкою, нитками, шнурками, тістом, пластиліном, геометричними фігурами, фігурками казкових персонажів, овочами, фруктами, що сприяє тренуванню пальців рук, розвитку зорової і тактильної пам'яті, сенсорно-перцептивної сфери. Поряд з цим значну увагу надає штрихуванню шаблонів, трафаретів. Під час штрихування закріплюються дрібні рухи пальців та кисті рук, розвивається зорово-просторове сприймання, формується зорова пам'ять тощо [5].

Таким чином, готуючи дитину до письма, Богуш А звертає увагу на те, що слід насамперед подбати про розвиток: п'ясті руки й дрібних м'язів пальців; координації рухів руки, пальців, передпліччя; окоміру вміння визначати центр, середину, підпорядковувати рухи руки, очей контролю свідомості); просторових уявлень (зліва, справа, внизу, вгорі, у правому верхньому кутку, у правому нижньому кутку, у лівому верхньому кутку, у лівому нижньому кутку,

над і під лінією, між лініями); плавності, точності, й ритму рухів; уміння проводити 0,5 хв безвідривні лінії на папері, в зошиті [2].

Висновки. Отже, в основі оволодіння письмом лежить формування „рухової навички”. У процесі письма утворюються зв’язки між елементами мови і рухами, потрібними для їх позначення на письмі. Подальші розвідки у заданому напрямі пов’язані з подальшим дослідженням сутності поняття „писемне мовлення”.

Резюме. У статті предметом розгляду є писемне мовлення. Здійснено аналіз наукових джерел, що містять відомості щодо писемного мовлення. Висвітлено сутність понять: „підготовка” та „мовленнєва підготовка”. Виокремлено три групи навичок письма. Розкрито гігієнічні вимоги щодо підготовки руки дитини до письма. Охарактеризовано значення підготовчих вправ, ігор, занять з декоративного малювання фарбами та олівцями на обмеженому просторі, зорових й слухових диктантів у підготовці дитини до письма. **Ключові слова:** підготовка, мовленнєва підготовка, мова, діти дошкільного віку, рухові навички.

Резюме. В статье предметом рассмотрения является письменная речь. Совершен анализ научных источников, содержащие сведения относительно письменной речи. Изложен анализ понятий : „поготовка”, „подготовка к развитию речи”. Раскрыты гигиенические требования относительно подготовки руки ребенка к письму. Охарактеризовано значение подготовительных упражнений, игр, занятий по декоративному рисованию красками и карандашами в ограниченном пространстве, зрительных и слуховых диктантов в подготовке ребенка к письму.

Ключевые слова: подготовка, подготовка к развитию речи, дети дошкольного возраста, речь, двигательные навыки..

Summary. The subject of the article is writing. The analysis of scientific sources, that contain information concerning writing is done. The essence of the following notions as “training” and “speech training” are depicted. Three groups of writing skills are distinguished. Sanitary requirements for preparing child’s hand for writing are exposed. The importance of preparatory exercises, games, classes in decorative painting and drawing on the paper, visual and auditory dictations is characterized.

Key words: training, speech skills formation, speech, preschooler, children of pre-school age, motor skills.

Література

1. Богуш А.М. Змістова характеристика видів мовленнєвої компетенцій дошкільників / А.М. Богуш // Наука і освіта. – 1998. – №1-2. – С.16-20.
2. Богуш А.М. Підготовка руки дитини до письма / А.М. Богуш // Дошкільна лінгводидактика : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / упорядн. Богуш А.М.– К. : Видавничий Дім „Слово”, 2005. – С.694- 704.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. гол. ред. В. Г. Бусел]. – К. : Ірпінь: ВТФ „Перун”, 2004. – 1440 с.
4. Карабаєва І. Я вчуся читати і писати / І. Карабаєва // Дошкільне виховання. – 2000. – № 9. – С. 6-7.
5. Кравець Н. Підготовка руки дитини до письма / Н. Кравець // Дошкільне виховання. – 2003. – № 10. – С. 18-19.
6. Лингвистический энциклопедический словарь / [ред. В. Н. Ярцева]. – М. : Сов. Энциклопедия, 1990. – 636 с.